

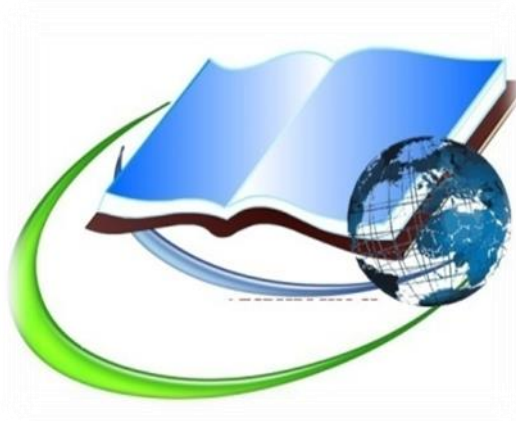
**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA'LIMI
VAZIRLIGI**

**Respublika
Ta'lim Markazi**

RESPUBLIKA TA'LIM MARKAZI

**2020-2021-O'QUV YILIDA UMUMIY O'RTA TA'LIM
MAKTABLARINING 9-SINF O'QUVCHILARI UCHUN YAKUNIY
NAZORAT IMTIHONINI O'TKAZISH BO'YICHA ONA TILI FANIDAN
METODIK TAVSIYA VA MATERIALLAR**

Toshkent-2021

Imtihon materiallari va tavsiyalar Respublika ta'lim markazi huzuridagi ilmiy-metodik kengashi 2021-yil 30-martdagi 1-sonli yig'ilishida muhokama qilinib, nashrga tavsiya etilgan.

Umumiy o'rta ta'lim muassasalarining 9-sinf o'quvchilari yakuniy nazorat imtihonini o'tkazish bo'yicha metodik tavsiya va materiallarni tijoriy maqsadda ko'paytirib tarqatish taqiqlanadi.

Umumiy o'rta ta'lim muassasalari metodbirlashmalari bosqichli nazorat imtihoni materiallariga 15-20% gacha o'zgartirishlar kiritishi mumkin.

Tuzuvchi:

G. Xolmuratova – Respublika ta'lim markazi ona tili fani metodisti.

Taqrizchilar:

N.Ergasheva – Farg'ona viloyati Quva tumani 62-IDUMning oliy toifali ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi.

Z.Ergasheva – Andijon viloyati Andijon shahri 19-umumiy o'rta ta'lim maktabining ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi.

ONA TILI

9-SINF

Ona tili fanidan o'quvchilarning DTSda belgilangan bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarning elementlari qay darajada shakllanganligini, hamda fikrini mantiqiy izchillikda, ona tilining keng imkoniyatlaridan o'rinli foydalangan holda ravon va to'g'ri bayon eta olish malakasi, fikr bayon etilayotgan soha bo'yicha o'quvchining bilimlari kengligi va chuqurligi, tuzgan matnining imloviy, uslubiy, savodlilik darajasini aniqlash maqsadida, 9-sinf bitiruvchilari ona tili fanidan yakuniy attestatsiyada ijodiy bayon yozadilar.

Bayon matnlari 3 ta variantda tayyorlanadi. Har bir variantda bittadan matn beriladi. Bir o'quvchi 3 ta variantdan (konvertndan) bittasini tanlab oladi. Tanlab olingan konvertdagi matn mavzusi doskaga yozib qo'yiladi. Ijodiy bayon uchun berilgan topshiriq ham doskaga yozib qo'yiladi. O'qituvchi tomonidan ijodiy bayon matni bir marta (lozim bo'lsa ikki marta) o'qib eshittiriladi. O'quvchilar eshitgan matn mavzusidan berilgan topshiriq asosida ijodiy bayon yozadilar .

Ijodiy bayon hajmi 9-sinf uchun 3,5 – 4 bet bo'lishi mumkin. Belgilangan vaqt 2 soat (120 daqiqa) bo'lib, 5 ballik tizimda baholanadi. Tasviriy vositalardan foydalanib bayon yozishda o'quvchi matn mazmuniga bog'lab, mustaqil ravishda ayrim narsa, voqea hodisalarni tasvirlaydi. Boshlab berish yo'li bilan bayon yozishda boshlanishi berilgan matnni o'quvchilar ijodiy davom ettirib, uni to'liq matn shakliga keltiradilar. O'quvchining yozgan bayoni mazmun izchilligi va lisoniy qurilishi jihatidan talab darajasida bo'lishi bilan birga, savodli bo'lishi kerak. Shuningdek, bayonning reja asosida yozilishiga erishilishi zarur. Aniq tuzilgan reja o'quvchi bayonining izchil mantiqiy bo'lishini taminlaydi.

Ijodiy bayon uchun ikkita baho (mazmuniga va savodxonligiga, 5/5 tarzida) qo'yiladi.

Ijodiy bayon quyidagi baholash mezonini asosida baholanadi:

Baho	Mazmuni	Savodxonligi
“5”	<ul style="list-style-type: none"> - yozma ishning rejasi mavzu mazmunini to‘liq qamrab olgan bo‘lsa; - ish mazmuni mavzu rejasi bilan to‘liq mos kelsa; - yozma ish mazmuni tizimli, uzluksiz ravishda yoritilgan bo‘lsa; - yozma nutqning leksik boyligi, so‘zlarning o‘z o‘rnida ishlatilishi va sintaktik gap qurilishining har xilligi bilan ajralib tursa; - yozma ishda milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida hikmatli so‘z, maqol va statistik ma‘lumotlardan o‘rinli foydalangan, hamda keltirilgan ma‘lumotlar asosli bo‘lsa; - yozma ishda adabiy til me‘yorlariga amal qilgan holda, mavzu mazmuni hozirgi davr bilan bog‘liq umumiy xulosalangan bo‘lsa. 	<p>Matn husnixat bilan yozilib , 1ta imlo , 1ta ishoraviy xato, 1ta grammatik xatoliklar bo‘lsa, bu 1/1/1 shaklida belgilanadi.</p>
“4”	<ul style="list-style-type: none"> - yozma ish rejaga mos mazmuni batafsil yoritilgan, ammo ayrim joylarida keltirilgan voqea-tasvirlarda noaniqliklar mavjud bo‘lsa; - milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida hikmatli so‘z, maqollardan o‘rinli foydalangan ammo, mustaqil fikrlar bayon qilishda ketma-ketlik qisman buzilgan bo‘lsa; - yozma nutqning leksik, grammatik tuzilishini turlicha qo‘llagan bo‘lsa; - matn mazmunining qurilishi yagonaligi va ifodaliligi bilan ajralib tursa; - mavzu adabiy til me‘yorlariga amal qilgan, umumiy xulosalangan bo‘lsa, ammo matn mazmunida mavzudan biroz chetga chiqishlar bo‘lsa; 	<p>Bu yozma ishda xatolar soni quyidagicha bo‘lganda: 2/2/3; 1/3/3; 0/4/3. Biroq, grammatik xatolar soni 3 tadan, imlo xatolarning umumiy soni 2 tadan oshmasligi kerak</p>
“3”	<ul style="list-style-type: none"> - yozma ish aniq yozilgan, ammo matndagi 3-4 faktlarda xatoliklar bor bo‘lsa; - yozma ishda belgilangan mavzudan chetlashlar (mavzuga aloqasi bo‘lmagan ma‘lumotlar) mavjud bo‘lsa; - yozilgan matnning mavzuga mosligi 70% dan kam bo‘lgan holatlarda; - matnning rejalarini yoritishda ketma-ketlik buzilsa; - yozma nutqda leksik boyligi yo‘q , gap tuzish usullari bir xil bo‘lsa; - matnning qurilishida bir xillik yo‘q, ifodali yoritilmagan bo‘lsa. 	<p>Bunda xatolar quyidagicha bo‘lganda: 0/5/7; 1/4-7/4; 2/3-6/4; 4/4/4; 3/5/4</p>
“2”	<ul style="list-style-type: none"> - yozma ish mazmuni rejaga umuman to‘g‘ri kelmagan bo‘lsa; - ma‘lumotlarda xatoliklar ko‘p bo‘lsa; - matn mavzuga mosligi 50% dan kam bo‘lsa; - mavzuni yoritishda ketma-ketlik butunlay buzilgan, mavzu 	<p>Xatolar soni turlicha bo‘lishi mumkin: - yozma ishda ishoraviy xatoliklar</p>

	<p>bilan reja bir-biriga to‘g‘ri kelmasa;</p> <p>- yozma ishning matnida qisqa bir xil tipdagi umumiy so‘zlarni o‘rinsiz qo‘llash holatlari kuzatilsa;</p>	<p>qancha bo‘lishidan qat‘iy nazar, 5ta imlo xato qilganda;</p> <p>- 8 yoki undan ortiq ishoraviy xato, imlo xatoliklar, grammatik xatolar soni 5 ta bo‘lganda.</p>
“1”	<p>Yuqorida ko‘rsatilgan mezonlardan past darajada yozilgan matnga qo‘yiladi.</p>	<p>7 va undan ortiq grammatik xatoliklar bo‘lsa.</p>

Eslatma:

1. Yozma ishni baholashda o‘quvchining mustaqil fikrlari, qiyoslash, tasvirlash uslubi, zamonga mos talqinlar, yozma nutq savodxonligi, gap qurilishi yagona fikrlarning o‘rinli ishlatilishi, ijodiy yondashishiga qarab bir balga oshirib qo‘yilishi mumkin.
2. Agar matnning hajmi belgilangan betdan 1,5 yoki 2 baravar ortiq bo‘lsa, yuqorida ko‘rsatilgan mezondan bittaga oshiriladi. Ammo “5” baho qo‘yiladigan yozma ish bundan mustasno. Masalan “4” baho qo‘yiladigan yozma ishda xatolar sonini har biridan (yuqorida belgilangan imlo, ishora kabi) 1 taga, “3” qo‘yiladigan yozma ishda 2 taga oshiriladi.
3. Matnning mavzusi umuman yoritib berilmagan bo‘lsa, birinchi baho tog‘ridan tog‘ri qoniqarsiz qo‘yiladi.

BAYON MATNLARI UCHUN NAMUNA

KITOBXON TABIB

Bundan ming yil oldin ham Buxoro Osiyoning eng go‘zal shaharlaridan biri edi. O‘sha davrlarda shaharda katta kitob bozori bo‘lgan ekan. Bu yerda dunyoning turli nuqtalaridan keltirilgan kitoblar sotilar ekan. Kunlarning birida, 16 yoshli o‘spirin kitob bozoriga kelib: “Qanday kitob sotib olsam ekan?” – deya o‘ylanib turganida, bir kitobfurush: “Hoy bola, mana bu kitobni olgin, senga ko‘p foyda keltiradi”, – deya qo‘liga bir kitobni tutqazibdi. O‘spirin qarasa, Arastuning “Metafizika” asariga al-Farobiyning sharhlari ekan. Yigitcha garchi “Metafizika”ni 40 marta o‘qib chiqqan bo‘lsa ham, uning mazmuniga to‘la tushuna olmagan edi. Endi esa uning qo‘lida murakkab asarga yozilgan sodda sharhlar kitobi turardi. U kitobni katta qiziqish bilan o‘qiy boshlabdi.

Bu kitobxon yigitning ismi Husayn bo‘lib, u buxorolik mashhur tabib al-Qumriyning shogirdi edi. Husayn tabibliktan tashqari matematika, fizika, kimyo, mantiq, biologiya, astronomiya bilan ham jiddiy shug‘ullanardi. U 18 yoshga to‘lganida ustozidan ham o‘zib ketib, Buxoroning eng mashhur tabibiga aylanadi. Shahar aholisi uni Abu Ali ibn Sino deb atay boshlaydi.

(Sa‘dullo Quronov)

Topshiriqlar:

1. Matnga reja tuzing.
2. O‘z fikr-mulohazalaringizni qo‘shib bayon yozing.

INTERNET ODOBLARI

“Internet” so‘zi ajnabiy tildagi qisqartirilgan jumla bo‘lib, tilimizda “xalqaro ma’lumotlar to‘ri” degan ma’noni anglatadi. Ammo bu nom ixtiyor qilingandan keyin internetning tinmay rivojlanishi oqibatida u faqat ma’lumotlar taqdim va qabul qilish bilan cheklanib qolmay, bundan ham katta hajmdagi ishlarni olib borishga xizmat qiladigan bo‘lib ketdi. Hayotning barcha sohalarida internet yordamida osonlik, arzonlik va tezlik foydalari ko‘zlanadigan bo‘ldi.

Tasavvur qilish uchun birgina misol keltirishning o‘zi kifoya qiladi, deb o‘ylayman. Havo yo‘li bilan safarga chiqmoqchi bo‘lgan inson oddiygina chipta olish uchun chiptaxonaga borishi, navbatga turib, chipta olishi, agar chipta u istagan kunga to‘g‘ri kelmasa, ortiga qaytib ketishiga to‘g‘ri keladi. Xuddi shu ish internet orqali amalga oshirilsa, juda ko‘p foyda ko‘riladi, ya’ni uyda o‘tirib, chipta sotib olinadi. Vaqti kelganda, aeroportda uchishdan oldin avtomatdan elektron chiptasini oladi. Bu ish avvalgisiga solishtirib ko‘rilsa, vaziyat ayon bo‘ladi. Chiptaxonaga borib, ovora bo‘linmaydi. Navbatga turilmaydi. Ustiga-ustak, arzonga tushadi. Chunki chiptaxona binosi, chiptachi, binoni isitish, sovutish, yoritish uchun ketadigan, yo‘lkira va shunga o‘xshash xarajatlat tejab qolinadi. Shuning uchun hozirda hamma xalqlar internetni rivojlantirish borasida qo‘lidan kelgan barcha choralarni ko‘rmoqda. Bu ishga to‘g‘anoq bo‘luvchi omillardan xalos bo‘lish yo‘llarini axtarmoqda. Internetdan foydalanuvchilar kun sayin ko‘payib bormoqda. Hamma ushbu osonlik va qulaylikdan bahramand bo‘lishga oshiqmoqda.

(“Ijtimoiy odoblar” kitobidan)

Topshiriqlar:

1. Matnga reja tuzing.
2. O‘z fikr-mulohazalaringizni qo‘shib to‘liq bayon yozing.

VAQT QADRI

Rum shahriga bir yosh savdogar tashrif buyurdi. Bu shaharda mashhur bir tikuvchi bor edi. Yosh savdogar shu chevarda kiyim tiktirishni xohladi. Yo'lovchi mo'ysafiddan chevarning do'koni qaerdaligini so'radi.

Mo'ysafid unga chevarning do'koni qaerda ekanligini tushuntirib berdi va ogohlantirdi:

- Bolam, u mashhur chevar bo'lgani bilan qo'li egri. Ehtiyot bo'l. Mana man deganlarning matolaridan o'zlariga bildirmay qirqib oladi.

- Eh otaxon, men savdogarlikni bekorga qilib yuribmanmi? O'g'ridan ko'pini ko'ribmanmi? Hali mening matolarimni o'g'irlyadigan o'g'ri tug'ilmagan!

- Bolam, u juda mohir o'g'ri-da!

- Otaxon, mendan hech narsa ololmaydi. Manzilni ko'rsatganingiz uchun rahmat!

Otaxonga shu javobni aytib, savdogar chevarning do'koni tomon ravona bo'ldi. Do'konni qidirib topdi. Ichidan chevar chiqib keldi. Chevar shunday mulozamat qildiki savdogarga, xuddi ming yillik tanishlardek kutib oldi. Savdogar chevarning oldiga o'zi bilan olib kelgan qimmatbaho matoni yoydi. Chevar savdogarning o'lchamlarini olib matoni qaychi bilan qirqa boshladi. O'z ishini bajarayotib Running go'zal qizlari haqida gapirardi, turli xil latifalar aytardi.

Latifalarning qiziqligidan savdogar boshini tepaga qilib, qahqaha otib kulardi. Chevar bu onda tezlik bilan matoning bir tomonini qirqib olar va berkitar edi. Hikoyadagi savdogar bu - siz, men, barcha insonlar. Mo'ysafid bizga nasihat qilguvchidir. U otamiz, ustozimiz, hikoya, ibratli voqea va hokazolardir. Chevar bu dunyodir. Uning qirqib olayotgan qimmatbaho matosi esa insonning qimmatli vaqtidir. Dunyo shunday, sizga kulgili, ko'ngilochar narsalarni ko'rsatib, vaqtigingizni o'zining o'tkir qaychisi bilan "zip" etib qirqib olaveradi. Buni payqamay qolasiz. Ba'zan payqaganingizda, kiyimingiz tor kelib qolgan bo'ladi. Ya'ni vaqtimiz juda oz qolgan bo'ladi. Vaqtni bekor sarflamaslikni bugun sizga va o'zimga nasihat qildim.

Topshiriqlar:

1. Matnga reja tuzing.
2. O'z fikr-mulohazalaringiz va matn mazmuni asosida bayon yozing.